

Vesna Ličer

SVILOGOJSTVO NA GORIŠKEM V ČASU SVOJEGA RAZCVETA
MED KONCEM 19. STOLETJA IN PRVO SVETOVNO VOJNO

V tradicionalnem svilogojstvu je sezona trajala kratek del leta – od srede maja do konca junija. Sviloprejka je metulj, vendar je za svilogojstvo uporabna gosenica vse do tedaj, ko se zaprede v bubo. V času gojenja gre gosenica sviloprejke skozi pet razvojnih faz, ki jih ločujejo štiri obdobja mirovanja, imenovana tudi spanje oziroma »muda«. Tedaj se ne prehranjuje, temveč miruje, raste in se levi. Zadnjo fazo zaključijo z začetkom zapredanja in približno po osmih dneh svilogojci začnejo pobirati svilene zapredke. Sviloprejka je zelo občutljiva na kakovost krme, murvinega listja in bivalne pogoje, kar narekuje tudi njen način gojenja. Svilogojstvo je prva faza v pridobivanju svilenih tkanin, kateri sledi odvijanje svile z zapredkov, izdelava preje, barvanje, navijanje, sukanje svilene niti in tkanje.

Za drugo polovico 19. stoletja je značilno, da so se z izboljšanimi prometnimi povezavami poleg dobrin širile tudi bolezni, ki so na evropski in azijski celini dobile značaj epidemij. To so bile bolezni človeka in kulturnih rastlin (zelo znane so bolezni trte). Poleg tega se je leta 1849 v Franciji pojavila bolezen sviloprejk – pegavica in se kot epizootija začela širiti preko Italije na vzhod. Ta bolezen je zelo prizadejala evropsko svilarstvo, pomembno industrijsko panogo tega časa. Posebno hude posledice bolezni sviloprejk so bile v ravnini. Obolelo je več kot dve tretjini gosenic na sezono in koloni, katerim je bilo svilogojstvo osnovna panoga, so zašli v revščino. Višjeležečim predelom na Slovenskem so bolezni prizanesle le v toliko, da so se tja razširile desetletje kasneje. Zato so od leta 1857 do 1867 prihajali kupci z Goriške in iz Italije po kokone¹ na Kras, v notranjost Istre ter v slovenske alpske dežele – na Kranjsko, Koroško in Štajersko, kjer so tovrstni sejmi postali posebno živahni. Kupci so bili zainteresirani za nakup zdravih kokonov predvsem zaradi nadaljne prodaje jajčec. Dober zaslužek so si obetali tako eni kot drugi. »Špekulacija s svilenimi zapredki je prevzela kmete ponekod na Notranjskem tako močno, da so zanemarili vse drugo in se lotili z veliko vnemo gojenja murv in gosenic sviloprejk. Nenaden porast cen je imel za posledico to, česar ni mogla doseči dolgoletna propaganda kmetijskih družb« (Žontar 1957: 105, 112). Medtem, ko so bolezni močno zavrle panogo na Primorskem, so se svilogojstva lotili celo v Kranjski Gori. S širjenjem bolezni na območje alpskih dežel pa je padlo tudi zanimanje za kokone.

Svilogojci na Goriškem so skušali rešiti tradicionalno rumeno vrsto² sviloprejke z izborom najbolj zdravih gosenic in najlepših kokonov za pridobivanje jajčec. Nekateri so se zaradi hudih izgub oprijeli celo reje novih vrst vzhodnoazijskih prelcev. Poskuse z njimi je delala Goriška kmetijska družba, predvsem njen zastopnik Wilhelm Ritter Zahony, tudi lastnik predilnice svilenih odpadkov v Stražicah ob Soči (Podgora). Branko Marušič piše, da so od novih prelcev preizkušali predvsem *Anthareo yamamajai*³, *Eichenspinnerja* (1969a: 18) ter *Philosamia cynthia*. V kmetijskem listu Umni gospodar zasledimo prispevke o vrsti kitajskega prelca (*Philosamia cynthia*), ki je za krmo potreboval listje ajlanta (*Ailanthus altissima*), tako imenovanega božjega drevesa (let. II, št. 2: 12). Vzporedno so to drevo priporočali tudi za pogozdovanje goličav, ki jih je bilo na tedanjem Goriškem veliko. Za razliko od tradicionalne rumene sviloprejke je ajlantov prelec naredil zapredke na drevesu, in sicer kar dve generaciji v letu. Prvi zarod se je zapredel junija, drugi pa oktobra. Navodilo za njegovo gojenje je objavil Umni gospodar (let. II, št. 2: 37).

¹ Kokon – svileni zapredek

² Vrste sviloprejke poimenujemo glede na barvo kokona.

³ Pri prizadevanjih za vzgojo novih prelcev je bil aktiven tudi Ernst Mach iz Malega Slatnika pri Novem mestu. Leta 1866 je začel s poskusno rejo japonskega prelca ali jamamaja (*Antharea yamamai*). Tovrstno svilogojstvo se na Slovenskem ni obdržalo, metulji pa so pobegnili v naravo in vsi današnji divji zarodi naj bi izhajali prav od Machove reje. Te največje metulje na Slovenskem, ki dosegaajo čez krila do 14 cm, danes zasledimo v hrastovih, bukovih, gabrovih, jesenovih in javorovih gozdovih, največ dva tedna v juliju in avgustu, ko priletijo tudi v naselja. Osnovna barva njihovih kril je rumena, vendar zasledimo odtinke od rumenordeče, oranžne, rjave do sive (Kurillo 1992: 132).

V tem kmetijskem listu se je v letih 1864 in 1865 razvila burna razprava za in proti sajenju ajlanta oziroma o njegovi primernosti za Goriško. Glede resnične uporabnosti ajlanta je bil razdvojen tudi upravni odbor kmetijske družbe. Vendar se je ajlant za razliko od gojenja omenjenega prelca hitro razširil, ker je drevo trdoživo in se hitro razrašča. Danes ga najdemo po celotni Sloveniji. Opazno se razrašča po zemljiščih s tanko plastjo zemlje in kamnito apnenčasto podlago. Po svojih značilnostih in visoki rasti je drevo podobno akaciji, ima pa daljše suličaste liste in na mladikah rdečkasto lubje. Po mnenju Flavia Crippe se je žal ajlant v Evropi izkazal kot plevel.

Kot piše Umni gospodar, je imela Kmetijska družba v Gorici v teh letih na prodaj jajčeca sviloprejk videmske trgovske družbe ter grškega rejca iz Soluna (let. I, št. 1, 4: 7, 26). Svilogojci so leta 1863 lahko prodali kokone od 9. junija do 2. julija. Cena se je najprej vrtela okrog 66 soldov, proti koncu sezone pa okrog 70 do 76 soldov (let. I, št. 1: 8). Naslednje leto je prodajna sezona trajala od 10. do 25. junija. Ker je bila to zelo slaba letina, je odkupna cena kokonov znašala od 1 goldinarja in 44 soldov do 1 goldinarja in 76 soldov (let. II, št. 7: 58, 67).

Leta 1869 so v Gorici ustanovili Inštitut za raziskavo sviloprejk, prvo ustanovo takšne vrste na svetu ter osrednjo v Avstro-Ogrski. Odločitev za to je padla na Svilogojskem kongresu na Dunaju leta 1867, in sicer po posredovanju tekstilnega industrialca Wilhelma Ritterja, ki je imel tovarne za predelavo svile na Goriškem (Crippa 2004: 42). Crippa ugotavlja, da je zaradi nove razmejitve med Italijo in Avstrijo po letu 1866 in zaradi močne zainteresiranosti industrijske družine Ritter dunajska vlada iz svilarske industrije naredila najpomembnejšo dejavnost v južni Avstriji in eno najpomembnejših v monarhiji (Crippa 2004: 52).

Vodstvo inštituta je prevzel Friedrich Haberlandt, ki je pred tem poučeval na kmetijski šoli v Altenburgu na Ogrskem. Kasneje so sodelavci goriškega inštituta začeli ustanavljati podobne ustanove tudi drugje po Evropi. Enrico Verson je leta 1871 ustanovil Kraljevi inštitut za raziskavo sviloprejk v Padovi, Giuseppe Pasqualis pa takoj za tem Svilogojni inštitut v Trentu. Marušič piše, da je bila to prva znanstvena kmetijska ustanova na Slovenskem in sta Maribor in Ljubljana dobila podobni kmetijski ustanovi šele leta 1894 oziroma 1896. Prostori inštituta so bili v Seppenhoferjevi hiši poleg ceste, ki vodi k mostu na Soči (Marušič 1969a: 17, 18). Na inštitutu so pridobivali zdrava jajčeca sviloprejk s celičnim plojenjem⁴ po predlogu Louisa Pasteurja.

Pasteurja je za raziskavo prepričala cesarica Eugénie de Montijo, žena Napoleona III. Predstavila mu je, v kakšno revščino je zapadel jug Francije zaradi bolezni sviloprejk. V letih med 1863 in 1869 je iznašel metodo po celičnem načinu. Pasteur, ki ga je raziskava stala zdravja, je bil nato od konca leta 1869 pa vse do konca 1870 gost Elise-Napoléone Baciocchi (1806 – 1869), nečakinje Napoleona I., v Villi Vicentini v bližini Gorice (Crippa 2004: 41).

Na Primorskem se že leta 1870 ni več toliko čutilo posledic bolezni, konec stoletja pa se je produkcija kokonov že strmo dvignila. Leta 1868 je proizvodnja kokonov znašala okrog 700 q⁵, naslednje leto 1.250 q, kmalu je prekoračila 2.800 q, v 90. letih narasla na 8.000 q in dosegla višek leta 1894 s 15.000 q (Žontar 1957: 109). Splošni gospodarski razvoj je vplival, da se je proizvodnja kokonov dvignila na najvišjo raven v svoji zgodovini. Pomemben spodbujevalni dejavnik je predstavljal razmah trgovinske izmenjave ob dokončanju južne železnice leta 1860, ko je nastala povezava Gorica – Trst. Konec stoletja se ji je priključila tudi trgovina s svilenimi kokoni. Največ svile so izvozili v Italijo. Svilogojstvo je v tem času predstavljalo enega glavnih virov dohodka v deželi Goriško-Gradiški.

V *Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild* beremo o svilogojstvu na Goriškem: »Zelo pomembna pridobitna dejavnost za kmetovalca ravnine kot tudi gričevja je nenazadnje svilogojstvo, za katerega razcvet gre v zahvalo blagoslova polni vladi cesarice Marije Terezije. Dandanes tu ni kmečke hiše, v kateri se ne bi tekom meseca maja lahko pogrešalo vsega, kar bi pripomoglo k vzreji židnih črvov. Letni donos

⁴ Celice so vrečice, v katerih so osamili par metuljev sviloprejk. Nastala jajčeca so laboratorijsko pregledali ter jih na osnovi rezultatov zavrgli oziroma shranili v posebnih hladilnikih za naslednjo sezono. Takšen način izbora zdravih jajčec poteka še danes, le da je v vrečicah večje število parov. Poleg tega ni potrebno čakati ugodne vremenske pogoje, temveč gojijo sviloprejk vse leto v posebnih klimatiziranih prostorih.

⁵ Kvintal je stara utežna mera; 1q = 100 kg

svilenih kokonov v celotni deželi znaša do druge polovice milijona goldinarjev; pri čemer odpade približno štiri petine na ravnino.

Medtem ko je v hribovju, na Krasu in v Vipavski dolini zemljiška posest zelo razdeljena in v posesti malih kmetov, tvori v osrednjem delu dežele in v nižavju večje komplekse in od časa do časa obsežne latifundije, ki jih obdelujejo koloni in zakupniki. V ravnini prevladujoč kolonat sloni na zakupni pogodbi in od leta do leta se prepusti v upravljanje eni kmečki družini toliko zemljišč, kolikor jih zmore obdelati s svojimi rokami – na primer 8 ha obdelovalne zemlje za polovico pridelka. Kolon vzdržuje bivališče, hleve in skednje. Pri sicer običajnem zakupu daje zakupnik na hektar zemlje približno 3 hl pšenice, določen del svilenega in vinskega pridelka, poleg tega perutnino, jajca in prve plodove« (1891: 287–292).



Domače svilogojstvo na Goriškem ob koncu 19. stoletja (*Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Das Küstenland 1887–1891*: 293). Na desnem robu slike vidimo dva načina gojenja sviloprejk. »Kavalon«, na katerega so prislone murvine veje, je primeren za gojenje gosenic sviloprejk v zadnji fazi njihovega razvoja, »picon« – les, ki visi s tramov, pa so rejci lahko uporabljali že kmalu po začetku gojenja. Na tleh so murvine veje, ki jih stoječa žena pobira s »kavalona«, sedeča pa z njih pobira »galete« – svilene zapredke.

Leta 1869 so ustanovili tudi deželno kmetijsko šolo v Gorici,⁶ za katero Marušič piše, da je obsegala dve vzporednici za pouk v slovenskem in italijanskem jeziku. Nižji oddelek je bil strokovni študij, višji pa srednje⁷ kmetijsko učiteljsiše. Kasneje so ugotovili, da kmetijstvo v deželi ne potrebuje toliko strokovnega kadra in so srednjo šolo preoblikovali v nižjo kmetijsko šolo. Marušič navaja dalje, da je bila to edina kmetijska šola na tedanjem slovenskem ozemlju, potem ko je leta 1864 prenehala delovati deželna kmetijska šola v Ljubljani, ki jo je od 1848 vodila Kranjska kmetijska družba. Na šoli so izvajali tudi kmetijske tečaje za odrasle (Marušič 1969: 10–13), katerih so se udeleževali naprednejši in premožnejši kmetje in njihovi sinovi. Gojenci šole so prenašali svoje znanje na kmetijo in bili za zgled drugim v vasi. V letih pred prvo svetovno vojno je postalo delovanje šole zelo intenzivno, vršilo se je nekaj krajših tečajev ter veliko predavanj po deželi (Marušič 1969: 15–16).

Leta 1871 je v Gorici izšel priročnik v slovenščini, *Kratki navod k vzreji domačih sviloprejk*, katerega je po Friedrichu Haberlandtu priredil Franc Povše, profesor na slovenskem oddelku kmetijske šole. Leta 1882 je izšel *Kratek navod kako razumno izrežati sviloprejke*, katerega avtor, Ivan Bolle, ki je leta 1871 nasledil Haberlandta pri vodenju inštituta. Leta 1908 je v okviru inštituta s pomočjo Frana Gvozdenovića izšla še dopolnjena izdaja Bollejevega priročnika.

Inštitut je veliko pripomogel k obnovi svilogojstva na Primorskem ter k razvoju te panoge v Evropi. Poleti so na inštitutu potekala tritedenska predavanja o svilogojstvu, zatiranju bolezn

⁶ V isti stavbi so imeli prostore Goriška kmetijska družba, inštitut in kmetijska šola.

⁷ Ministrstvo za poljedelstvo, ustanovljeno leta 1864, je organizacijo kmetijskega pouka razdelilo na tri stopnje: nižje, srednje in visoke kmetijske šole.

sviloprejk in mikroskopske raziskave teh. Udeleževali so se jih tudi slušatelji iz drugih evropskih držav (Rutar 1997: 90). Organizirali so tudi tečaje in strokovna srečanja. Leta 1870 je bil v Gorici prvi mednarodni svilogojski kongres, ki je dobil svoje nadaljevanje v naslednjih letih še v Vidmu, Roveretu, Montpellierju, Milanu, Parizu in Sieni (Frilli 1994: 8). Namenjen je bil srečanju vseh svilogojcev v deželi in njihovem soočenju z največjimi problemi panoge.

Japonsko svilarstvo je v tem času že predstavljalo veliko konkurenco evropskemu. Japonci so uspeli vzrediti kokone z boljšimi lastnostmi in se uspešneje ukvarjali z raziskavo boleznih sviloprejk. Leta 1873 je goriški inštitut obiskala japonska vladna delegacija z namenom preučiti njegov način delovanja, da bi tudi sama ustanovila podobnega (De Grassi 1993: 86). Sledil je Bollejev študijski obisk Japonske, po katerem (leta 1898) je izdal knjigo *Sviloreja na Japonskem (La bachicoltura in Giappone)* v italijanščini in slovenščini. Leta 1913 je izšel njegov obsežen priročnik v italijanščini, *L'allevamento del baco da seta e la coltura del gelso* (Svilogojstvo in kultura murve), ki vsebuje veliko fotografij o svilogojstvu, vendar so jih večino posneli na inštitutu v Trentu. Inštitut za svilogojstvo v Gorici je leta 1881 razširil svojo dejavnost in se preimenoval v Inštitut za svilogojstvo in vinarstvo, deset let kasneje pa dokončno v Inštitut za kmetijstvo.

Goriško-Gradiška je bila v avstrijskem delu Avstro-Ogrske po proizvodnji kokonov na drugem mestu, za deželo Trident (De Grassi 1993: 81). S svilogojstvom so se ukvarjali nekateri plemiči, meščani in kmetje, na Vipavskem in na Krasu velik del kmečkih prebivalcev. Josip Žontar piše, da je bilo svilogojstvo posebno razširjeno v Opatjem selu, Štorjah, Nabrežini, Tinjanu in Boljuncu. Dodaja, da je panoga predstavljala pomemben dopolnilni dohodek presežnemu podeželskemu prebivalstvu. Glede na naše ugotovitve to drži, vendar je potrebno dodati še sledeče. Pogoj za panogo so bili prevsem dovolj veliki prostori ter dovolj razpoložljive delovne sile. Bolje stoječe kmečko prebivalstvo je gosenice redilo v prostorih, ki so bili izven svilogojske sezone namenjeni tudi sušenju poljščin in sadja, revnejše prebivalstvo pa najpogosteje na lesah v enem od bivalnih prostorov. Oboji so uporabljali tudi podstrešja. Presežno podeželsko prebivalstvo je bilo nasploh bolj dovzetno za vsakršen zaslužek, vendar je svilogojstvo vsemu podeželskemu prebivalstvu pomenilo enega najpomembnejših letnih dohodkov.

Gosenice sviloprejke so za krmo potrebovale velike količine murvinega listja.⁸ Umni gospodar je murvo priporočal za pogozdovanje Krasa, pri tem pa opozarjal, da mora biti vsako drevo »v ogradi s subim židom«. Simon Rutar navaja, da so murve v deželi Goriško-Gradiški ob koncu stoletja najbolje uspevale v visoki nižini med Gradiščem ob Soči in Krminom, kjer so bile posajene med njivami s koruzo, pšenico, ječmenom in drugim žitom. Rastle so tudi ob travnikih, v sadovnjakih, vinogradih ter ob cestah in kolovozih (Rutar 1997: 76). V vinogradih so vinsko trto speljali preko njih in je tako služila kot opora. V nižini so bili vinogradi predvsem v bližini bivališč za lastne potrebe.

Ob koncu 19. stoletja so začeli murve obrezovati, medtem ko so do tedaj na drevesu polnili vreče z listjem. Mlade murve so vzgojili na nižjo višino, da so jih lahko obrezovali neposredno s tal. Uvajali so ekonomičnejši način nabiranja krme zaradi prihranka pri času, zaradi zagotavljanja murvine odpornosti pa niso nujno pobrali vsega listja. Murva je izredno primerna za obrezovanje, v tem času pa je s širjenjem znanja o različnih načinih obrezovanja postala tudi okrasno drevo, namenjeno izključno za senco pred hišami in za uživanje sadu.

Na Goriškem so bile večje ravne zemljiške površine namenjene za njive koruze in drugih žit, ki so bila življenjskega pomena za prehrano prebivalstva. Kraj njiv so v vrsti rastle murve. Zaradi ugodnih cen vina in sadja so se konec stoletja na Krasu začeli širiti vinogradi in izpodrivati druge kulture, predvsem murvo. Vinograde in sadovnjake so začeli širiti tudi v Brdih. Sezona sviloprejk je nastopila prav v času obiranja češenj ter dela v vinogradu in ker je bilo svilogojstvo manj donosno kot drugi dve panogi, so ga v gričevnatih delih Goriške začeli opuščati. Ceno svile

⁸ Še po drugi svetovni vojni so za merjenje količine sviloprejk uporabljali staro mersko enoto unčo. V eni unči je bilo 40.000 do 50.000 jajčec, ki so po Bollejevem svilogojskem priročniku potrebovale 7 do 8 kvintalov murvinega listja (1882: tabela). Briljevi iz Mirna pa so za krmo ¼ unče potrebovali listje štiridesetih murv.

na trgu je skoraj za polovico znižal poceni uvoz iz vzhodnoazijskih dežel, kar je pospešilo preusmeritve v vinogradništvo in sadjarstvo. Žontar piše, da je povprečni letni pridelek kokonov v letih 1897 do 1917 padel na 6.000 do 7.000 q.

Ludvik Zorzut navaja, da je v drugi polovici 19. stoletja v Kanalu delovala tovarna svile družine Segala, in sicer do leta 1908, ko jo je uničil požar in njene proizvodnje niso obnovili (1963: 46). Jožica Valentinčič, rojena Berlot, je povedala, da je tovarna morda delovala že v prvi polovici 19. stoletja, ko so se v Kanalu naselile družine tkalcev svilenih tkanin – Manzoni, Garlatti, Angeli, Carnelli, ki jih je s seboj pripeljal Segalla. Na osnovi župnijskih knjig, ki jih je uredil dekan Srečko Šuligoj (v kraj je prišel v 80. letih 20. stoletja), sta ji to povedala potomca Garlattijevih in Angelijev, zakonca. Garlattijevi so prišli v Kanal leta 1830 iz bližine Spilimberga in tudi preostale družine so prišle iz Karnije (Valentinčič). Za ureditev drevesnice v Kanalu je poskrbela Maria Anna Bonaparte (1777 – 1820), ki je preminila leta 1820. Mogoče bi bilo, da je svilarska manufaktura v kraju začela delovati približno v istem času.

Tamkajšnje murve so bile podvržene občasnim pozebam, kar lahko razberemo iz zapisnika Valentina Kofola. Za leto 1913 piše: »*Na pomlad in to dne 15. in 16. aprila je huda slana škodovala drevju, ki je bilo v cvetju. Ravno tako murvam, ki so si šele koncem maja nekoliko opomogle*« (1913: 11). Na osnovi tega zapisa lahko sklepamo tudi, da je bilo svilogojstvo na Kanalskem tedaj še precej živahno.

Rutar navaja v *Pokneženi grofiji Goriški in Gradiščanski* odvijalnice svile v Gorici, Podgori, Krminu, Brazzanu/ Bračanu, Farri d'Isonzo, Gradišču ob Soči in Zagraju (1997: 94). Konec stoletja je padlo število predilnic na šest, leta 1914 pa so obratovale samo še tri. To je kazalo na resen upad evropske svilarske industrije. Kot eno treh središč obrtništva na Goriškem navaja Rutar Stražice ob Soči (Podgora). Tu je delovala tudi največja predilnica svilenih odpadkov v Avstriji, ustanovljena leta 1853, last družine Ritter. Žontar piše, da ta ni imela nič skupnega s starim svilarstvom na Goriškem. Surovino je dobivala predvsem z bližnjega vzhoda in Japonske, končne izdelke pa je izvažala predvsem v Francijo. Bila je eno najpomembnejših podjetij te vrste v Evropi. Od leta 1870 je delovala podobna predilnica v Zdravščini (danes Poggio Terza Armata), vendar je prenehala delovati z nastopom krize na tržišču svile ob koncu stoletja (Žontar 1957: 109, 110). Ritterjeva tovarna se je oskrbovala tudi z materialom iz številnih okoliških odvijalnic. Crippa piše, da naj bi tovrstni obrat odprli tudi v Solkanu, pred tistim v Zdravščini. To je edina navedba tega obrata v Solkanu, česar nam doslej ni potrdil še noben drugi vir. Dalje ta avtor piše, da so tako v Avstriji kot v Franciji močni zaščitni zakoni za notranji trg svilenih izdelkov in ostalih, ki so zadevali svilarsko proizvodnjo, omogočali obstoj tovrstne industrije. V veliko primerih pa so bili za zakoni napotki Ritterja (Crippa 2004: 53–54).

Konec stoletja so se narodnostna nasprotja v Kmetijski družbi zaostri in leta 1905 so se Slovenci organizirali v svojem Goriškem kmetijskem društvu. Iz enakih razlogov so se organizirali Slovenci v Trstu, ki so že leta 1894 ustanovili Kmetijsko društvo za Trst in okolico (Valenčič 1970: 528–529).

V gospodarsko življenje in življenje prebivalstva na Goriškem je ostro in daljnosežno posegla prva svetovna vojna. Prekinila je kmetijsko šolo, uničila njena poslopja ter zemljišča (Marušič 1969: 16). Po vojni je italijanska država drugače organizirala kmetijsko službo in zavodi niso več dosegali nivoja iz predvojnega obdobja. Na Goriškem so svilogojstvo panogo v hribovitem in gričevnatem svetu ter v zgornji Vipavski dolini povečini opustili. Omejila se je predvsem na Goriško ravan in Furlanijo.

LITERATURA IN VIRI:

- BOLLE, Ivan. 1882. *Kratek navod kako razumno izrežati sviloprežke*. Gorica: Paternolli.
- CRIPPA, Flavio. 2004. Mille anni di attività seriche nelle terre della Repubblica di Venezia; Flavio Crippa, ur. *La seta della Serenissima*, 7–71. Salzano: Amministrazione Comunale di Salzano.
- DE GRASSI, Marino. 1993. Un primato goriziano poco noto l'i.r. Istituto bacologico sperimentale e »La sericoltura austriaca«; Maria Masau Dan in Lucia Pillon, ur. *Il filo lucente: La produzione della seta e il mercato della moda a Gorizia 1725-1915*, 81–87. Gorizia: Edizioni della Laguna.
- FRILLI, Franco. 13.–18. junij 1994. Gli studi entomologici nelle regioni delle Alpi sud-orientali; *Atti XVII Congresso nazionale italiano di Entomologia*, 3–21. Udine: Università degli Studi, Dipartimento di Biologia applicata alla Difesa delle Piante.
- KOFOL, Valentin. *Zapisnik*. Neobjavljeno gradivo hrani Goriški muzej Nova Gorica.
- KURILLO, Jurij. 1992. *Metulji Slovenije*. Zbirka narava Slovenije. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MARUŠIČ, Branko. 1969. Sto let kmetijske šole in kmetijskega zavoda v Gorici: Kmetijska šola v Gorici; *Srečanja* 4/20: 5–17. Nova Gorica: Občinska konferenca SZDL.
- LICER, Vesna. 2004. Nekoč so bili »kavalirji«: svilogojstvo in kultura murve na Goriškem; Flavio Crippa, ur. *La seta della Serenissima*, 81–127. Salzano: Amministrazione Comunale di Salzano.
- LICER, Vesna. 2005. *Monokulturno gospodarstvo na Goriškem*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- MARUŠIČ, Branko. 1969a. Sto let kmetijske šole in kmetijskega zavoda v Gorici, Prva kmetijska raziskovalna ustanova na Slovenskem; *Srečanja* 4/20: 17–18. Nova Gorica: Občinska konferenca SZDL.
- Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Das Küstenland*. 1891. Wien: Der keiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- RUTAR, Simon. 1997. *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*. Nova Gorica: Branko – Ljubljana: Jutro.
- Umni gospodar: Mesečni časnik za kmetijstvo in obrtnijstvo*. 1863–65. Let. 1–3. Gorica: C. k. kmetijska družba Goriška.
- VALENČIČ, Vlado. 1970. Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura; Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan, ur. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek Agrarno gospodarstvo*, 523–556. Ljubljana: DZS.
- ZORZUT, Ludvik. 1963. *Kanal ob Soči: Stoletnica kanalskih gasilcev*. Kanal: Gasilsko društvo Kanal.
- ŽONTAR, Josip. 1957. *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja*. Ljubljana: SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede.

INFORMATORKA:

- VALENTINČIČ, Jožica, roj. Berlot 1927 na Morskem, Kanal; Terenski zapiski z dne, 14. novembra 2003 in telefonski pogovor z dne, 11. decembra 2003.